

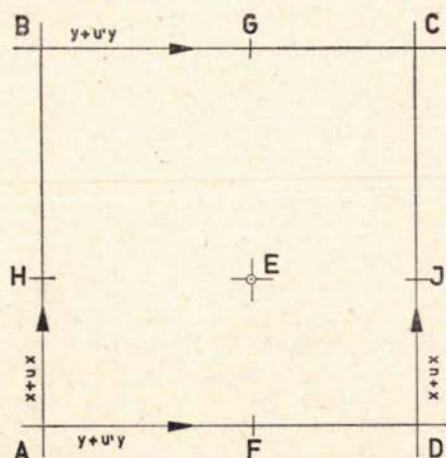
KARTIRANJE GEODETSKIH TAČAKA KOD PROMJENE DIMENZIJA CRTACE PODLOGE

Nikola NEIDHARDT — Zagreb

Svaka podloga, na kojoj se kartira, mijenja dimenzije. Jedna više, druga manje. Stariji planovi i karte mahom su na papiru, koji je materijal prilično živ tj. promjenjiv pod utjecajem vlage, temperature i starenja, a ne steže i rasteže se ni podjednako u svim smjerovima. Da se to svede na što manju mjeru upotrebljava se kvalitetan papir. Najbolje je, da je nalijepljen (kaširan) na metalne ploče ili folije. U novije vrijeme mnogo se koriste i razni plastični materijali.

Promjene su naročito velike na onim starim planovima i kartama, koje su nastale grafičkom izmjerom, a papir je prije kartiranja vlažen i tako lijepljen na dasku. Kad je skinut, papir se je usušio, smanjio dimenzije (tzv. usuh).

Poznato je, kako se promjene dimenzija računski uzimaju u obzir (vidi npr. u knjizi ing. I. Živković: Topografski planovi, Beograd 1965, str. 76-84).

Slika 1

Pokušat ću ovdje istražiti, da li se u izvjesnim slučajevima upliv usuha može uzeti u obzir već samim nanašanjem. Razmotriti ću samo naknadno umetanje pojedinih geodetskih tačaka po pravokutnim koordinatama u plan kome su se dimenzije vremenom izmijenile.

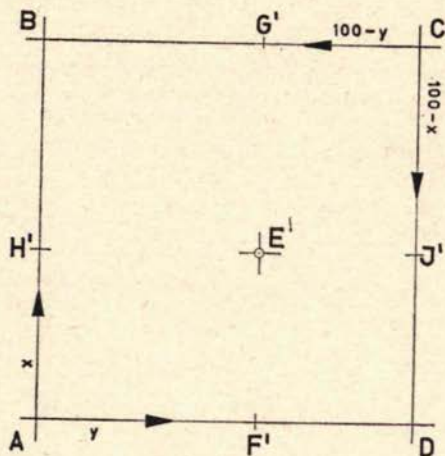
Uzmimo da u kvadrat ABCD (sl. 1) usušene koordinatne mreže treba unijeti tačku E. Relativna promjena papira u pravcu paralelnom apscisnoj X-osi

Adresa autora: Prof. dr ing. Nikola Neidhardt — Sumarski fakultet Zagreb

neka je u , a paralelno ordinatnoj Y -osi u' . Koordinate tačke E (relativno obzirom na pripadni kvadrat mreže) neka su x i y . Iznosi x i y su izvorni, neizmijenjeni (neusušeni).

Običnim metalnim razmjernikom kartirajmo tačku E tako, da nanesimo $x + ux$ od A na AB i od D na DC te $y + u'y$ od A na AD i od B na BC . Dobi-vene tačke spojimo i na presječnici je tražena tačka E . Ili nanesimo na gornji način npr. $y + u'y$ na AD i BC i samo na spojnicu FG iznos $FE = x + ux$. Kod toga drugog načina zapravo je npr. iznos $y + u'y$ dva puta nanesen, pa time donekle kontroliran, ali iznos $x + ux$ samo jedamput. Dobro je stoga i njega kontrolirati na slijedeći način. Mjerilo (razmjernik) se uravna da njegova crtica 10 cm ili 100 mm (npr. kod decimetarske mreže) dođe na G i za E se mora čitati $x - u$ ($100 - x$).

Konstruirajmo sada način s nanošenjem *samo nominalnih* vrijednosti i to x i $(100 - x)$ odnosno y i $(100 - y)$ bez usuha. Od A na AB (sl. 2) nanesimo neusušeni iznos $AH' = x$, a od C na CD iznos $CJ' = 100 - x$. Nanašanje $100 - x$ je kao nanašanje neke dekadске dopune sasvim jednostavno. Razmjernik se sa 100 postavi na C i pokraj njegovog x označi J' .

Slika 2

Posve analogno od A na AD nanesimo izvorni (nepromijenjeni) y a od C prema B analogni $100 - y$. Presjekom pravca $H'J'$ i $G'F'$ dobivamo tačku E' .

U izvjesnim slučajevima tačka E' je identična tački E tj. već samim postupkom je upliv promjene crtačeg papira uzet u obzir.

Ako sam od A na AB nanio x , a trebao nanesti zapravo $x + ux$, onda sam pogrešno nanio za:

$$\begin{aligned} \delta_x &= x - (x + ux) \\ \delta_x &= -ux \end{aligned} \quad (1)$$

Analogno sam od C na CD nanio $CJ' = 100 - x$, a trebao sam nanesti $(100 - x + u(100 - x))$.

Dužina DJ' iznosi:

$$DJ' = CD - CJ' = (100 + u100) - (100 - x) = x + u100$$

Trebalo bi zapravo biti $x + ux$, dakle pogreška je:

$$\delta'_x = (x + u100) - (x + ux) = +u(100 - x) \quad (2)$$

Dakle predznaci za δ_x i δ'_x su suprotni, jer je svakako (redovno) $x < 100$.

Ako je kod decimetarske mreže x npr. upravo 50 mm , vidimo iz (1) i (2) da postaje

$$\delta_x = -u50 \quad \text{a} \quad \delta'_x = +u50$$

prema tome koliko je H' nanese na pogrešno na jednu, J' je za isto toliko na drugu stranu. Prema tome takovim načinom nanašanja promjena papira se sama po sebi uzima u obzir za tačku, koja leži na sredini između H' i J' . Ali

samo, ako je $x = 50$ odnosno $\frac{d}{2}$ gdje je d dimenzija kvadrata kvadratne mreže.

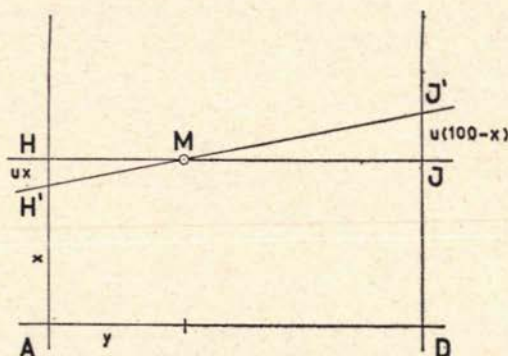
Posve analogno i za y .

Dakle, ako se nanašanje izvrši na opisani način (sl. 2), tačka E' je kartirana kao da je promjena papira (hartije) uzeta u obzir, a bez posebnog računanja te promjene.

Ako dakle neka tačka npr. pada upravo u središte kvadrata kvadratne mreže ili približno u središte, možemo je kartirati na opisani način bez računanja promjene papira. Ili, ako želimo iz bilo kojih razloga zgusnuti odnosno duplirati neku kvadratnu mrežu možemo to učiniti i na način slike 2.

Pokušajmo ići još korak dalje. Možda nema samo centralna tačka kvadrata svojstvo $E' = E$?

Ako je kod H' (sl. 3) odstupanje $-ux$, kod J' analogno $+u(100-x)$, spajanjem dobivamo pravac nagnut obzirom na HJ tj. na paralelu sa X -osi koja ima apscisu $x + ux$. Pitajmo se gdje pravac $H'J'$ siječe pravac HJ . Tamo, naime, pravac $H'J'$ ima apscisu upravo $x + ux$.

Slika 3

Iz sličnih trokutova $HH'M$ i $JJ'M$ možemo naći tu tačku M . Imamo:

$$ux : y = u(100 - x) : (100 - y)$$

$$ux(100 - y) = yu(100 - x)$$

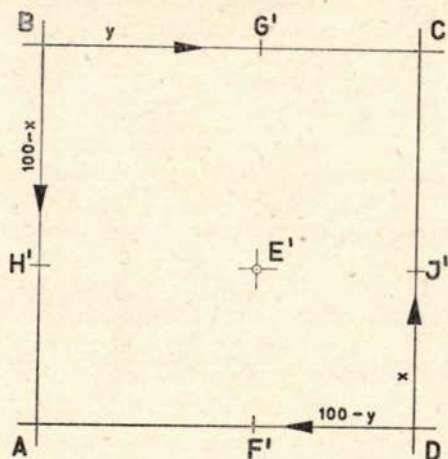
$$100ux = 100uy$$

$$x = y$$

Tačke, kojima je $x = y$ leže na dijagonali kvadrata kvadratne mreže. Dakle način nanašanja iz sl. 2 vrijedi ne samo za središnju tačku kvadrata već i za svaku tačku, koja leži na dijagonali AC kvadrata kvadratne mreže ili bar blizu te dijagonale.

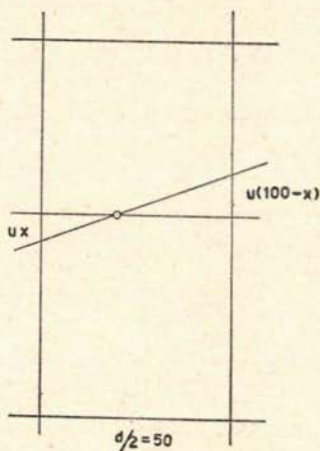
Ako se uzme tačka B kao ishodište razmatranja (ili tačka D) (sl. 4), analogno se može izvesti i za drugu dijagonalu BD . Onda bi se unašanje vršilo kao u sl. 4.

Dakle, ako se ima kartirati tačka, koja leži na dijagonali kvadrata koordinatne mreže ili blizu dijagonale, može se kartirati na opisane načine. Time kao da je promjena crtaće podloge već uzeta u obzir bez posebnog računanja.

Slika 4

Možemo zaključiti i slijedeće. Za svaku tačku, koja je na spomenute načine kartirana unutar kvadrata koordinatne mreže upliv je usuha manji nego da prilikom kartiranja uopće nije uziman u obzir. Prema tome, ako je promjena gotovo neznatna, još se dalje smanjuje tim načinom. Najveće odstupanje nastupa na granicama kvadrata tj. na dužinama AB , BC , AD i DC . Smanjiti se tamo može i tako, da se nanosi ili x ili $d - x$ (odnosno y ili $d - y$) već prema tome što je manje tj. ako je npr. $x < (100 - x)$ onda x i obratno.

Slika 5

Opisani načini nanašanja uglavnom traže nanašanje 4 pomoćne tačke H' , J' , G' i F' . Brži bi rad bio samo sa dvije pomoćne tačke npr. G' i F' pa na liniji $G'F'$ nanašanje ili x ili $100 - x$ već prema tome koji je iznos manji. Time bi se doduše upliv promjena crtaće podloge smanjio ali ne i eliminirao.

Pošto koordinatna mreža baš nije uvijek kvadratična (npr. na rubovima sekcija) nastaje pitanje, da li gornji izvodi vrijede i općenito za pravokutnike a ne samo za kvadrate. Uzmimo u razmatranje najčešći slučaj, da npr. pravokutnik čini polovicu kvadrata tj. recimo po X -osi $d = 100 \text{ mm}$, a po Y -osi samo $d/2 = 50 \text{ mm}$. Iz sl. 5 onda izlazi:

$$ux : u(100 - x) = y : (50 - y)$$

odakle se dobiva $x = 2y$, a to je opet jednadžba dijagonale.

* * *

Na kraju zahvaljujem drugovima inž. Z. Kalafadžiću koji je izvršio korekturu rukopisa te inž. Z. Horvatiću koji je crtao slike.

KARTIERUNG GEODÄTISCHER PUNKTE BEI VERÄNDERTER ZEICHENUNTERLAGE

Die relative Veränderung in Richtung der X -Achse sei u , Y -Achse u' . Die Eintragung eines nachträglichen Punktes E (Fig. 1) ins entsprechende Quadrat des Koordinatennetzes folgt mit $x + ux$ und $y + u'y$ (x und y reduzierte Koordinate). Die Dimension des Quadrates sei $100 = d$.

Wenn an die Seiten des Quadrates nicht $x + ux$ und $y + u'y$ aufgetragen werden sondern (Fig. 2) x von A nach B (Punkt H') und $100 - x$ von C nach D (J') beziehungsweise y von A nach D (F') und $100 - y$ von C nach B (G'), im Schnitte der Geraden $H'J'$ und $G'F'$ wird E' gewonnen, Punkt welcher in gewissen Fällen E vollkommen entspricht ($E' = E$). Es wird bewiesen, dass alle Punkte, welche auf der Diagonale AC liegen, diese Eigenschaft besitzen. Dasselbe gilt für die Diagonale BD , wenn wie in Fig. 4 vorgegangen wird. Wenn also ein Punkt aufzutragen ist, welcher an einer Diagonale oder in ihrer nächsten Nähe steht, kann man wie in Fig. 2 und 4 vorgehen und damit dem Einflusse der Zeichnungunterlageveränderung entgehen. Und wenn die Veränderung gering ist, kann man ihren Einfluss mit dieser Methode verringern. Das Auftragen von (dekadischen) Ergänzungen $100 - x$, $100 - y$ beziehungsweise $d - x$, $d - y$ ist ganz einfach. Man stellt d (100) auf den entsprechenden Punkt (A, B, C, D) und beim x , beziehungsweise y pikiert.